

I. Jager, *Hoofdstad in gebreke. Manoeuvreren met publieke werken in Amsterdam 1851-1901* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2002; Rotterdam: 010 publishers, 2002, 559 blz., €39,50, ISBN 90 6450 413 X).

In de ogen van tijdgenoten was Amsterdam rond het midden van de negentiende eeuw een doodzieke stad. De stadsingenieur J. G. van Niftrik vergelijkt de stad in zijn memoires met een lelijke oude dame met een gehavend gebit. Zijn herinneringen, opgetekend rond 1907, vormen samen met een rapport van de inspecteur der publieke werken, W. A. Froger, uit 1854 de belangrijkste bron voor het proefschrift van Ida Jager. Het is een wetenschappelijke vertelling over een diagnose van de ziekte, over het proces van symptoombestrijding en over (de aanzet tot) het genezingsproces.

Hoofdstad in gebreke biedt een geschiedenis van de openbare werken in Amsterdam tussen 1850 en 1900. Zowel de technologie als het menselijk handelen worden aan de orde gesteld. Het werk bestaat uit drie delen.

In het eerste deel (hoofdstukken 1, 2 en 3) wordt een beeld geschetst van een stad in verval en het disfunctioneren van de gemeentelijke dienst voor publieke werken rond 1850. Amsterdam, het Venetië van het Noorden, was een schaduw van het welvarende handelscentrum uit de zeventiende eeuw. Verwaarlozing en vervuiling zijn sleutelwoorden voor de toestand van de verdedigingswerken, riolen, wegen en openbare gebouwen. Onmacht, armoede en inertie zijn de belangrijkste kenmerken van de gemeentelijke organisatie in die tijd. Dat althans is het perspectief van de architect en civiel-ingenieur W. A. Froger. Zijn uiterst gedetailleerde rapport, opgemaakt in de rol van inspecteur der publieke werken, wordt in vele toonaarden geciteerd en geparafraseerd. Zodoende wordt voor de moderne lezer een venster geopend op het verleden van Amsterdam als de hoofdstad van een ontwikkelingsland.

In het tweede deel (hoofdstukken 4 en 5) kunnen we lezen hoe langzaam maar zeker verbeteringen tot stand komen door de uitvoering van publieke werken. Er worden ambitieuze plannen opgesteld voor de uitbreiding en verbetering van de stad, de aanleg van een rioleringsstelsel en de uitvoering van havenwerken. De aanleg en het onderhoud van straten, pleinen, grachten en bruggen krijgen bijzondere aandacht. Dit vormt het hart van de publieke werken. Daarnaast gaat de dienst zich in toenemende mate bemoeien met de afvoer van vuilnis, de constructie van drinkwaterleidingen, de aanleg van begraafplaatsen, stadsverlichting en de gasvoorziening. Het valt daarbij op dat vele activiteiten die rond 1850 in eigen beheer werden uitgevoerd door de gemeente, na een periode van privatisering vanaf 1865, rond 1900 weer onder de hoede van de gemeente worden gebracht.

In het derde en laatste deel, de epiloog, kiest de historica stelling in polemieken tussen kritische Amsterdamse politici en burgers, enerzijds, en hoofdamttenaren van de dienst publieke werken, anderzijds. Haar sympathie gaat overduidelijk uit naar de leiding van de dienst. Het negatieve imago waarmee de dienst te kampen had, is niet terecht. De dienst fungeerde als schandpaal voor elk ongerief dat vriend en vijand van het Amsterdamse gemeentebestuur bespeurde. De technici van publieke werken hebben in de opvatting van Jager de vooruitgang van Amsterdam in de laatste decennia van de negentiende eeuw mogelijk gemaakt. Al te vaak moesten ze daarbij oproeien tegen een stroom van politieke kortzichtigheid en onsamenhangend handelen. De centrale conclusie luidt dat de hoofdamttenaren van publieke werken eigenbelang en persoonlijk prestige ondergeschikt hebben gemaakt aan de drang om Amsterdam te helpen op de weg naar modernisering op hygiënisch, economisch en technologisch gebied.

Binnen een bestek van 556 bladzijden doet Ida Jager op een boeiende wijze verslag van het reilen en zeilen van de dienst der publieke werken. Zij heeft de data voor haar onderzoek

voornamelijk geput uit technische rapporten en de handelingen van de Amsterdamse gemeenteraad. Doorgaans bieden deze bronnen taaie lectuur. Dat geldt zeker niet voor de tekst van dit proefschrift. Met een groot inlevingsvermogen en met verstand van technische zaken verhaalt de auteur over de keuze tussen een rioleringsstelsel met waterspoeling of de pneumatische afvoer van fecaliën met behulp van het stelsel van Liernur. Gewapend met een fikse portie kennis uit contemporaine handboeken voor ingenieurs, weet ze dilemma's rond de keuze tussen natuurstenen keien, gebakken klinkers of hout als wegbedekking, helder te maken.

Het is de menselijke noot, de 'petite histoire', welke dit boek echter van de eerste tot de laatste pagina spannend maakt. Froger komt naar voren als een technocraat van het zuiverste water, die een heroïsche strijd voert tegen kortzichtige conservatieve regenten. De historica treedt op vele plaatsen nadrukkelijk uit de coulissen om met welgekozen kwalificaties het dramatisch gehalte van de gebeurtenissen te onderstrepen. Op bladzijde 163 wordt de lezer deelgenoot gemaakt van de ontboezeming dat het rapport van Froger zich laat lezen als een 'half opgelost detectiveverhaal.' Verderop (197) wordt hetzelfde document aangeduid als 'een radeloos makend stuk.' De stadsingenieur Van Niftrik vervult een hoofdrol in het drama van de publieke werken tussen 1864 en 1900. Zijn 'heldendaden' zijn een algemeen plan voor de stadsuitbreiding (uit 1866) en een stapel ambtelijke adviezen over de noodzaak tot ophoging van bouwterreinen in de diep gelegen polders rond Amsterdam. Zijn ambtelijke geschriften worden gekenmerkt door realiteitszin, eenvoud en helderheid. De loyaliteit ten opzichte van zijn politieke superieuren doet voorbeeldig aan. Daarbij moet men bedenken dat Van Niftrik in zijn werk als onderhandelaar namens de gemeente met grondexploitanten en bouwondernemingen, grote financiële verleidingen heeft moeten weerstaan.

Ida Jager bedient zich van een narratieve methode van geschiedschrijving. Feiten en interpretaties worden niet scherp onderscheiden, zo dit ooit mogelijk is. Uit een wetenschapsmethodologisch oogpunt kunnen bij deze aanpak vraagtekens worden geplaatst. Op zijn minst kan de indruk ontstaan dat de auteur alleen die feiten heeft geselecteerd welke passen bij haar werkhypothese. Die hypothese is te vinden op bladzijde 14. Daar deelt de auteur de lezer mede dat haar hoofdpersonen werden gedreven door het streven om het bouwwerk van de stad, welke ernstig in verval was geraakt, weer beter te laten functioneren. Zij vergelijkt haar aanpak op bladzijde 16 met het schrijven van een historische roman. Het belangrijkste verschil schuilt in de geringere mogelijkheden voor de auteur van een geschiedwerk om te bepalen wie de hoofd- en bijrollen spelen. Ze vervolgt haar methodische betoog als volgt: 'De schrijver van een historische roman mag de mensen tot leven wekken door hun woorden naar believen te parafaseren en aan te vullen, soms zelfs feiten naar zijn hand te zetten. In een wetenschappelijke benadering moet de auteur het met de gegeven tekst doen. De enige overeenkomst is dat ook ik me heb bepaald tot een aantal hoofdpersonen om tijdelijk als het ware mee samen te leven, hun alle mogelijke geestelijke ruimte te laten. Ik wilde hun beweegredenen en fascinaties door en door leren kennen, omdat het noodzakelijk is te weten hoe 'ils ont pensé l'univers autour d'eux'.' In die opzet is de auteur wat mij betreft geslaagd.

Arnold van der Valk

P. Breuker, e. a., ed., *De vijfde woansdei. 150 jier PC (1853-2003)* (Franeker: Van Wijnen, 2003, 296 blz., € 29,50, ISBN 90 5194 257 5).

In Franeker, eens de derde van de Friese elf steden, verrees omstreeks het midden van de